

Počátky české literární kritiky a Josef Krasoslav Chmelenský

Petr Hora

První s ohledem na koncepci novočeský metakritický text „Slovo o kritice“ Josefa Krasoslava Chmelenského vystihuje stav české obrozenské vědy i obecnou společenskou atmosféru doby svého vzniku, třicátých let 19. století. Proces českého obrození pevně, bez důraznějších projevů nevole, svíraly metternichovské pořádky. Svou energii plně soustředil k účinnému šíření literární teorie a naplňování základních cílů kulturního a literárního programu Josefa Jungmanna. Právě v době, kdy syn hudebně talentovaného učitele z jihočeského Bavorova Chmelenský (1800–1839), spolužák F. L. Čelakovského a J. V. Kamarýta z českobudějovického piaristického gymnázia (1813–1818), studoval v Praze filozofii a práva (1818–1825) a připravoval se cílevědomě na soudcovskou kariéru, měly už Jungmannovy vědecké a organizační aktivity v počátcích omezeném českém vědeckém světě rozhodující vliv. Nepochybně tomu pomohly dekrety z let 1816 a 1818, navracející, byť neochotně, výuku českého jazyka zpět do systému vyučovacích předmětů, a Jungmannova připravenost, pohotovost, iniciativa, osobní příklad i nezanedbatelný vliv na vlasteneckou veřejnost. Doba solitérů typu Josefa Dobrovského byla ta tam. Do budoucna sice právě v jeho případě přetrvávala úcta a nefalšovaný respekt k jeho vědecké autoritě a renomé ve světě, avšak příslušníci

nastupující generace obrozenských elit, přicházející z jiného prostředí a stmelení jinými historickými zkušenostmi, hlásili se k Jungmannovi. Byl jim po všech stránkách bližší a jako by právě pro ně formuloval cíle vlasteneckého programu a definoval prostředky k jeho dosažení, včetně těch uměleckých.

Právě Jungmannovi žáci, obdivovatelé a stoupenci jeho programu získávali názorovou převahu v nepočetném společenství vlasteneckých elit a redigovali ve dvacátých letech 19. století vlivné české časopisy (*Čechoslav, Zora, Vesna, Časopis Českého muzeum*). Aktivně rozvíjeli na jejich stránkách přírodovědné i humanitní vědy v národním jazyce a recenzní činnosti, zaměřenou na soudobé české písemnictví, pokládali základy literární kritice. V téže době nastupoval svou dráhu básníka, literárního kritika a autora odborných studií z dějin manského práva i Josef Krasoslav Chmelenský.

Mezi základní postuláty jungmannovského programu náležel aktivní vztah k dědictví vysokých ideálů klasických vzorů a snaha vést českou literaturu vzhůru k úrovni soudobých literatur evropských. Kult klasiků a nadšení pro časomíru byly vlastní spojnicí mezi Jungmannem, jungmannovskou školou a Chmelenským. „Od r. 1795,“ píše Jungmann v *Historii*, „největší částka básníků držela se navržené-

ho Dobrovským dle příkladu Němcův přízvuku, ne však bez odporu časoměry o své věčné právo se zasazující, o jejímž konečném vítězství alespoň ve verších k zpívání ustanovených, ač vznesli se kdy k mocné výsosti naše básnictví, pochybovati nelze.“¹ Proto také Chmelenský choval nelíčený obdiv k *Počátkům* (1818) a k estetické nauce Františka Palackého, v níž se jako kritik našel, z níž celoživotně vydatně čerpal a v jejíchž hranicích se od začátku až do konce pohyboval. A naopak: ze strany Palackého požíval naprosté důvěry, neboť, řečeno slovem Vyskočilovým, „Palacký dobrým právem důvěřoval jeho poučenosti i básnické vloze a dopřával mu jako redaktor *Muzejníka* úplné volnosti v kritické rubrice časopisu, který v třicátých letech byl autoritou a představoval mínění oficiální“.² Osobní zaujetí hudbou a dramatem způsobilo, že představu o estetických zásadách Chmelenského nejsnáze a pravděpodobně nejuceleněji lze získat z jeho mnohaleté systematické recenzní a kritické praxe. Jungmannovský požadavek vysoké umělecké náročnosti a orientace k vrcholným dílům evropských literatur formuloval např. v postoji k dramatickému dílu Williama Shakespeara (1836), ústícím ve volání po českém Shakespeareovi. V tomtéž duchu se Chmelenský angažoval v dobových zápasech o historický román: shodně s F. L. Čelakovským a V. K. Klicperou a později i dalšími literáty včetně F. Palackého probíjával historický román walterscotovského typu. Toto Chmelenského pochopení pro zájmy publika bývá často předmětem kritických výhrad. Téměř tak často jako jeho upřímný obdiv k talentu Máchovu, ale zásadní odmítnutí *Máje*, vyplývající ze srážky hlasatele a strážce programových norem s poezií, jež jim nejen vzdorovala, ale zrovna je od základu popírala. Nebýt kritiky Máchova *Máje*, snad by se jméno Josefa Krasoslava Chmelenského z dějin české literatury potichu vytratilo. Jeho básnické dílo poměrně rychle zapadlo, opery s jeho librety se postupem času vytratily z repertoárů divadel; zůstala však ona důkladná kritika Máchovy básnické skladby. Chmelenský, přistupující k literárnímu dílu v duchu estetických kritérií Františka Palackého, si byl velmi dobře vědom Máchova nevšedního talentu, a proto nehrotil svou kritiku osobně, nýbrž proti veškerému romantickému idealismu. „Nechtež té strašné módní romantiky české mysli nepřirozené, uduste magické světlo

pronikající páry z bařin,“ vyzývá „Slovo“.

Většina dosavadních badatelů zabývajících se dějinami české literární kritiky či osobou Josefa Krasoslava Chmelenského – za všechna budtež uvedena jména Emila Axmana, Miloslava Hýska, Arna Nováka, Vladimíra Štěpánka – se shoduje v otázce jeho příslušnosti k jungmannovcům, třebaže ne vždy bez výhrad k praktické aplikaci zásad jejich programu. Především Štěpánek akcentuje zjevnou a průběžně častokrát opakovanou nedůslednost kritické praxe Chmelenského, požadujícího sice náročný kurz literárního vývoje, horujícího pro kult klasiků a látkovou i tvárnou původnost děl atd., ale projevujícího značnou toleranci vůči nenáročné literatuře a průměrným, ba i podprůměrným divadelním představením. Ostře tak polemizuje s jedním ze závěrů Hýskových, na jehož obranu je třeba uvést, že Štěpánkův útok patrně nebere v úvahu tak důležité dobové atributy, jakými byla např. cenzurní bdělost meternichovských úřadů a hlavně reálná obecnější situace národního jazyka a literatury či vyspělost tehdejšího pražského českého publika. Zdá se až nepochopitelné, že Štěpánek odmítá Chmelenského porozumění pro vtip a komično jako kritéria úspěšnosti divadelních her a jeho toleranci k Janu Nepomuku Štěpánkovi. Tomu Štěpánkovi, který v kritické chvíli Stavovského divadla na začátku roku 1824, tou dobou jediné pražské scény prezentující české divadelní kusy (od roku 1812), společně s hercem Polavským a basistou Kainzem zabránil jeho zavření a nadto se na dalších deset let stal garantem uvádění českých představení. J. N. Štěpánek měl nezpochybnitelné zásluhy o českou operu, která svou kvalitou a v důsledku toho i zájmem obecnstva překonávala německou. V tomto ohledu se ze strany Chmelenského skutečně setkával s podporou. Naopak jako ředitel českých činoherních představení byl Chmelenským (a nejen jím) častěji vystavován kritice.

„Slovo o kritice“ Josefa Krasoslava Chmelenského obsahuje jednak obecné teze, směřující k poučeným, nezávislým a co nejobektivnějším soudům o literatuře, jednak se dotýká konkrétních jevů, při jejichž explikaci upadá do pouhého mentování a propagace strnulých norem. Jeho kritické dílo, včetně zakladatelského „Slova o kritice“ nepřináší hodnoty kognitivní, ale hlavně formální, jež je posunulo mezi výchozí texty rodící se literární disciplíny.

Prameny a literatura:

Chmelenský, Josef, „Slovo o kritice“, *Časopis Českého muzeum* 11, 1837, č. 3, s. 263–279.

Literatura česká devatenáctého století I–III, Praha, Jan Laichter.

Hýsek, Miloslav, *Literární besedy*, Praha, František Topič 1940.

Macura, Vladimír, *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*, Jinočany, H & H 1995 (2., rozšířené vydání).

Novák, J. V. – Novák, Arne, *Přehledné dějiny literatury české*, Praha, R. Promberger, 1936–1938.

Vodička, Felix, *Počátky krásné prózy novočeské. Příspěvek k literárním dějinám doby Jungmannovy*, Praha, Melantrich 1948.

Týž, *Cesty a cíle obrozenské literatury*, Praha, Československý spisovatel 1958.

Štěpánek, Vladimír, „Josef Krasoslav Chmelenský (K počátkům naší literární kritiky)“, in: František Buriánek (ed.), *Z dějin české literární kritiky*, Praha, NPL 1965, s. 9–83.

Vyskočil, Albert, *Básník. Studie máchovské otázky*, Praha, Melantrich 1936.

Poznámky:

1 Josef Jungmann, *Historie literatury české*, Praha, České muzeum 1849 (2. vydání), s. 360.

2 Albert Vyskočil, *Básník. Studie máchovské otázky*, Praha, Melantrich 1936, s. 78.